

Semanttisia huomioita lauseenvastikkeista

Tämän kirjoituksen tarkoituksena on tuoda muutamia semanttisia lisiä lauseenvastikkeista käytävään keskusteluun. En puutu tässä lainkaan käsitteen "lauseenvastike" määrittelyyn (vrt. Ikola 1971), vaan käsittelen infinitiivi- ja partisiippirakenteita, joiden yleisnimeksi väljästi sopii lauseenvastike. Tarkasteluni kohteena ovat lähinnä seuraavat kolme seikkaa. 1. Nostosääntö on "keksitty" englannin kielen kuvausta varten. Missä määrin se on käyttökelpoinen suomen kieliopissa? 2. Jos pysytellään suurin piirtein generatiivisen semantiikan tutkimusperinteessä, joudutaan lähtemään sellaisesta näkemyksestä, että semanttisen eron olisi ilmentävä puukuvioiden erona. Modaalien tapauksessa näin ei näyttäisi kovinkaan luontevasti käyvän. Esitän ongelman, mutta tuskin pystyn sitä ratkaisemaan. 3. Vähälle huomiolle ovat jääneet sellaiset upotetut lauseet, joissa on kopula. Kiinnostavaa olisi selvittää, mikä niiden historia on. Tyydyn tässä vain viittaamaan historiassa odottaviin kysymyksiin.

1. *Taustaa*

Teoksessaan "On Raising" Postal esittää kymmenittäin todisteita sen puolesta, että englannin kieliopissa on oletettava toimivan sääntö RAISING 'NOSTO', joka nostaa komplementtilauseen subjektin matriisilauseeseen joko subjektiksi tai objektiksi. Nostettavana on siis vain subjekti, mutta se voi päätyä jommaksikummaksi kahdesta lauseenjäsenestä. Seuraavat englannin esimerkkilauseet selittyvät tämän NOSTOsäännön avulla.

1. Melvin seems to be immortal. 'Melvin näyttää olevan kuolematon.'

2. Max $\left\{ \begin{array}{l} \text{believed} \\ \text{proved} \\ \text{found} \end{array} \right\}$ Melvin to be immortal. 'Max luuli jne. Melvinin olevan kuolematon.'

Lauseessa (1) oleva *Melvin* on nostettu komplementtilauseen subjektin paikalta matriisilauseen subjektiksi. Sen lähtömuoto on (3).

3. Seems [$\begin{array}{c} \text{NP} \\ \text{S} \end{array}$ [Melvin to be immortal]]

Tällaisia yksipaikkaisia verbejä, kuten *seem* 'näyttää', jotka saavat pelkästään lausesubjektin lähtörakenteessaan, Postal nimittää A-verbeiksi (A-element raising triggers, subjektin noston aikaansaavia verbejä). Näitä ovat hänen mukaansa esim. pinta-adjektiivit *apt*, *bound* ja *likely* sekä sellaiset verbit kuin *appear*, *begin*, *happen*, *remain*, *tend* ynnä modaaliverbit. Yhteensä Postal mainitsee n. 70 A-verbiä, joten tämä jokseenkin yleisesti muidenkin hyväksymä sääntö tuntuu keskeiseltä englannin kieliopissa.

Lauseessa (2) oleva NP *Melvin* taas on siirtynyt alemman lauseen subjektin paikalta ylemmän lauseen objektiksi. Verbejä, jotka aiheuttavat tämän siirtymän, on hänen mukaansa kolme hieman eri tavoin käyttäytyvää ryhmää, B-verbit kuten *believe*, *find*, *show*; W-verbit kuten *expect*, *intend*, *like*, *prefer* ja *want*; N-verbit *prevent*, *stop*, *keep*, *discourage*. Objektinsiirron aiheuttajiakin Postal käsittelee yhteensä kymmeniä, mutta toisin kuin edellisessä tapauksessa tämä analyysi on edelleen kiistanalainen, ja lähes jokaista Postalin argumenttia vastaan on jo ehditty esittää kritiikkiä. Chomskyn vastahdotuksen mukaan näissä lauseissa ei tapahdu mitään nostoa, vaan alempi lause menettää "muusta syystä" lausemaisuuksensa ja infiniittistyy. Puuttumatta enempää englannin kielen yksityiskohtiin voi todeta, että mikäli nostetuksi epäilty konstituentti käyttäytyy itsenäisesti muuhun konstituenttilauseeseen nähden, yksinkertaisin selitys on, että se on nostettu ylemmän lauseen jäseneksi.

Postal ei tyydy vain olettamaan NOSTOSäännön tarpeellisuutta englannin kielessä, vaan hän ehdottaa, että sääntö kuuluu universaaliin kielioppiin. Muutaman ranskasta ja japanista saamansa esimerkin nojalla Postal esittää, että kielet pyrkivät noudattamaan lausei-

den liitännässä ”funktionaalista seuraamusperiaatetta” sekä sen mukaista yleissääntöä (4):

4. Siirrä komplementin subjekti.

Jos tämä yleistys on pätevä, meillä on näin ollen kaksi yleispätevää sääntöä: EKVI (= identtisen NP:n poistosääntö) ja NOSTO, joita soveltamalla lauseyhdisteestä saadaan kiinteä kokonaisuus ja upotettu lause menettää lausemaisuuftaan:

”Clauses which cyclically lose their subject NP through the operation of rules like EQUI or RAISING are assigned to a derivative category of clauses called *quasi-clauses*. In general, such clauses impose much less of a barrier to various syntactic processes than full clauses do.” (käsik. s. 161)

Suomen kielen kannalta tämä hypoteesi herättää seuraavat kysymykset. 1. Millaisena NOSTO esiintyy tai on tarpeellinen suomen kieliopissa? 2. Onko ehkä muita keinoja kuin identtisen NP:n poisto ja NOSTO, joiden avulla päästään eroon alemman lauseen subjektista ja näin ollen alennetaan ko. lause kvasilauseeksi? 3. Mikä on taustana oleva rajoitus? Voidaan ajatella, että periaate ”Ei kahta nominatiivissa olevaa NP:tä suoraan saman S:n dominoimina” vaikuttaisi siten, että alempi subjekti on muokattava tavalla tai toisella. Chomskyn ehdotus on, että rajoitus koskisi finiittiverbejä: ei kahta finiittiverbiä saman S:n dominoimana. 4. Onko lausemaisuufta vain kahta astetta: täysiä lauseita ja kvasilauseita? Kalevi Wiik (1972) on esittänyt akkusatiiviobjektin kuvaamista pohtiessaan, että suomessa partisiippirakenteet ”menettävät lausemaisuuftensa” myöhemässä derivaation vaiheessa kuin infinitiivit. Voiko tämän tulkita siten, että lausemaisuufta on kolme astetta?¹

¹ Oma ongelmansa on myös se, onko NP-mäisyyttäkin oletettava useita asteita. Emonds (1972) on pyrkinyt osoittamaan, että ainakin englannissa että-lauseet ja infinitiivit käyttäytyvät siinä määrin toisin kuin gerundirakenteet ja ”tavalliset” NP:t, ettei niiden kuvaukseen voi katsoa kuuluvan rakenteen (_{NP}S). Mikäli notaatio olisi lauseopissa yhtä johdonmukaista kuin fonologiassa, meidän olisi periaatteessa kyettävä osoittamaan eri komplementtirakenteiden kiinteysasteet notaation eroina. Toistaiseksi tämä on vielä melko haparoivaa, ja elegantit ratkaisut pyrkivät olemaan luonnottomia, intuition vastaisia.

2.1. *Subjektin kato*

Ennen kuin siirryn käsittelemään nostoa, tarkastelen lyhyesti toista subjektille mahdollista kohtaloa, sen katoa. — Muun kuin chomskylaisen ”standarditeorian” kannattajat katsovat infiniittisen muodon syntyvän siten, että lauseesta häviää subjekti, jonka jälkeen sen predikaattiverbi ei voi enää mukautua, vaan infiniittistyy (ks. esim. Kiparsky ja Kiparsky 1970). Tämä selitys vaatinee tarkistusta, jos otetaan huomioon toisaalta lauseet, joista subjekti katoaa mutta joiden finiittisyys säilyy, toisaalta sellaiset, jotka menettävät finiittisyytensä siitä huolimatta että niistä ei poisteta tai nosteta subjektia. Kumpaakin tyyppiä olevia lauseita on helppo löytää suomesta: edellisistä kelpaavat esimerkeiksi passiivi (5) tai geneerinen kadonnut henkilö (6),² joissa tosin voi olettaa olevan subjektin vielä kriittisessä johtamisen vaiheessa. Jälkimmäisestä sopisivat tämän jälkeen esimerkeiksi passiivinen (7) sekä eksistentiaalinen (8) komplementilause, joista ei ole poistettu subjektia mutta jotka silti ovat menettäneet finiittisyytensä, kun ne on muutettu partisiippirakenteiksi.

5. Talvella uidaan avannossa.
6. Näin kovalla tuulella kaatuu.
7. Talossa tuntuu valvottavan.
8. Pekka sanoo pihalla juoksevan poikia.

Näistä faktoista seuraa, että ei-finiittisen muodon syntymistä ei voida ainakaan suomessa esittää pelkästään subjektin häviämisen tulokseksi. Kun näin on, meiltä on jo osaksi kadonnut motivaatio väittää esim. Wiikin tavoin, että lauseessa *Kuulin suden ulvovan* täytyy olettaa NP:n *susi* nostetun genetiivimuotoiseksi datiiiviksi matriisilauseeseen, jos kerran partisiippirakenteen muodostamiseen tätä nostosääntöä ei tarvita. Palaan tähän kysymykseen tuonnempana tarkasteltuani ensin vedenpitäviä tapauksia, ts. sellaisia, joissa näyttää tarvittavan jompaakumpaa mainituista kahdesta säännöstä oikean pintarakenteen saavuttamiseksi. Seuraavat lauseet havainnollistakoot sen, että EKVI on sopiva universaalitarjokas suomenkin kannalta. Sääntö sanoo näin:

² Hakulinen ja Karttunen (1973).

9. Poista alemmasta lauseesta ylemmän lauseen subjektin kanssa samaviitteinen (koreferentiaalinen) subjekti.

Tätä sääntöä on sovellettu esim. seuraaviin tyyppeihin.

10. Pojat haluavat laulaa.
11. Poika haluaa syödä omenan.
12. * Pihalla haluaa juosta poikia.
13. a Täällä halutaan syödä omena. \neq
b Täällä halutaan syötävän omena.
14. Liisa haluaa auton.
15. Suomessa haluaa joutua saunaan.
16. Liisa haluaa { (tulla) rikkaaksi.
 } olla rikas.

Lause (12) on kielenvastainen, koska verbi *haluta* vaatii henkilösubjektin, jollaista eksistentiaalilauseessa EKVI-säännön soveltamisvaiheessa ei enää ole. Tämä edellyttää, että eksistentiaalilauseisiin on jo tätä ennen sovellettu subjektinalennusääntöä, jolla subjekti on siirretty verbin jälkeen ja alistettu täten esimerkiksi partitiivisäännölle ja muille objektisäännöille.³ Lauseet (13 a) ja (13 b) eivät ole synonyymeja, mikä osoittaa, että EKVI:n ehdoksi ei riitä vain matriisi- ja komplementtilauseiden ko. NP:iden "samuus". Niiden on oltava nimenomaan samaviitteiset, jotta EKVI-sääntö soveltuisi. Vain lauseessa (13 a) on kyseessä kaksi samaviitteistä NP:tä; lauseessa (13 b) on kyllä kaksi "heikkoa", passiivin päätteeksi päätyvää subjektia, mutta ne eivät ole samaviitteiset.⁴

Lause (14) lähtee siitä analyysistä, että verbi *haluta* saa lauseobjektin, johon sisältyy omistusrakenne. Sen parafrasi olisi siis (14').

³ Toinen argumentti sen puolesta, että subjekti-NP alennetaan eksistentiaalilauseen johdon alkuvaiheessa, on lauseen (12 a) epäkieliopillisuus: possessiivistaminenhan voi viitata vain lauseen subjekti-NP:hen.

12 a * Pihallaan voi juosta poikia.

⁴ Selvemmin tämä ero näkyy esimerkiksi seuraavasta lauseparista:

Amerikkalaiset haluavat päästä kuuhun \neq

Amerikkalaiset haluavat amerikkalaisten pääsevän kuuhun.

14'. Liisa haluaa, että Liisalla on auto.

Lause (15) on geneerinen. Sen subjektina on kadonnut henkilö, joka aiheuttaa EKVIn, vaikka ei itse pystykään saamaan fonologista ilmiänsä pinnassa. Poistuva NP on aina muuten upotetun lauseen subjektina, mutta kontrolloiva NP sen sijaan voi olla missä pintasijassa tahansa. Tätä havainnollistakoot seuraavat Ikolan (1971) mainitsemat lauseet.

17. a Minä haluan lähteä.
 b Minua haluttaisi lähteä matkalle.
 c Minulla on tapana syödä hyvää ruokaa.
 d Minusta tuntui kolkolta jättää kotini.

Varmasti voidaan esittää argumentteja sen puolesta, että näissä kaikissa EKVIn kontrolloijana on syvä subjekti. Tämän todistamiseksi on osoitettava, että sellaisten lauseiden kuin (18 a) ja (18 b) syntaktiset erot johtuvat EKV:ä seuraavista säännöistä.

18. a Minä pelkään mennä yksin metsään.
 b Minua pelottaa mennä yksin metsään.

2.2. *Nostoko?*

On ryhmä verbejä, joiden asema EKVIn ja NOSTOn suhteen on kyseenalaisempi. Vertaa toisiinsa seuraavien esimerkkien a- ja b-lauseita.

19. a Matti { pakotti Pekkaa maalaamaan aidan.
 { odotti
 b Matti odotti Pekan maalaavan aidan.
20. a I persuaded John to see the doctor.
 b I expected John to see the doctor.
21. a Jag förbjöd pojken att komma till mig.
 b Jag såg pojken komma till mig.

Kustakin kielestä on löydettävissä argumentteja sen puolesta, että a- ja b-lauseita ei voi analysoida samalla tapaa ja etenkin että a-lauseita ei voi käsittää siten, että niiden objekti-NP olisi lähtöisin upotetun lauseen subjektin paikalta. Argumentiksi sen puolesta, että

näin on, sopii esimerkki, jonka upotetussa lauseessa ei ole leksikaalista subjektia ; a-lauseista tulee epäkieliopillisia.

22. * Matti odotti pyryttämään / olemaan kevät.
 23. * I persuaded there to be an investigation.
 24. * Jag förbjöd det att regna.

Huomattavaa on, että ”kadonnut henkilö” käyttäytyy leksikaalisen subjektin tavoin ; näin ollen lause (25) on kieliopillinen ja luonteeltaan siis geneerinen:

25. Jeesus kehottaa tulemaan lasten kaltaisiksi.

Näistä faktoista on pyritty päättelemään se intuitionmukainen seikka, että a-lauseiden lähtömuoto olisi suunnilleen seuraavanlainen.

26. Matti pakotti Pekkaa [Pekka maalaa aidan]
 s

Matriisilauseen objektin kanssa samaviitteinen alemman lauseen subjekti poistetaan EKVI-säännöllä, ja lause infiniittistyy. Tällaisen analyysin saavia verbejä ovat suomessa seuraavat ryhmät.

ahdistelee	kannustaa	neuvoo	estää
komentaa	kehottaa	ohjaa	kieltää
käskee	kutsuu	opastaa	pelottaa
painostaa	lahjoo	opettaa	pidättää
pakottaa	maanittelee		varottaa
taivuttaa	odottaa	+ III inf:n	+ III inf:n
vaatii	pyytää	illatiivi	elatiivi
	ruikuttaa		

Mainitussa NOSTOa koskevassa tutkimuksessa Postal on esittänyt ajatuksen, että ainakin osa näistä verbeistä putoaa englannissa kategorioihin B (kuten *expect*) ja N (negative causation kuten *prevent*), joissa on oletettava NOSTO eikä EKVIä. Hän väittää, että objekti-NP:n olettaminen matriisilauseen lähtömuotoon ei aina ole semanttisesti perusteltua. Esimerkiksi seuraavissa lauseissa verbin ilmaisema toiminta ei välttämättä kohdistu objekti-NP:n ilmaisemaan henkilöön, vaan tämä voi saada tiedon vaatimuksesta tms. epäsuorasti.

27. Kuningas vaatii alamaisia kunnioittamaan valtaistuinta.
28. Kyltti käskee varomaan heikkoja jäitä.
29. Laki estää rikoksenuusijoita pääsemästä kesälomalle.

Postal ehdottaakin tällaisiin tapauksiin seuraavaa syvärakennetta.

30. CAUSE I [AGREE Bob [EXAMINE Bob Gladys]] ⇒
I persuaded Bob to examine Gladys.

Suomessa voitaisiin vastaavasti esittää, että kaikki edellä luetellut verbit koostuisivat semanttisesti kausatiivista + verbistä SUOSTUA, jonka subjektina pakottamisen, vaatimisen tms. kohde on:

31. AIH minä [SUOSTU Pekka [MAALAA Pekka aita]]

Näin ollen verbien yhteinen, ydinmerkitys olisi *X suostuttaa Y:n tekemään jotakin*, negatiivisissa tapauksissa taas *X suostuttaa Y:n NEG tekemään jotakin*. Tämän jälkeen tarvitaan alimmalla kierroksella (cycle) EKVI, joka poistaa NP:n *Pekka*; seuraavalla kierroksella sovelletaan predikaatinnostoa, joka sulauttaa kausatiivisen abstraktiverbin ja suostumisverbien yhteen. Postalin mukaan nyt seuraisi NOSTO-sääntö, mutta sille edellytyksenä oleva lauseraja on jo käsittääkseni tuhoutunut predikaatinnoston yhteydessä. — Myönnettävä kyllä on, että lauseet (27)—(29) voidaan tulkita siten, että vaatiminen tms. ei suoraan kohdistu alemman lauseen subjektina olevaan henkilöön. Eri asia on kuitenkin, millä mekanismilla tämä tulkintaero saadaan luontevasti esiin.

2.3. Varma sääntö: subjektista subjektiksi

Ei suinkaan ole niin, että mikä tahansa verbi, joka voi saada lausesubjektin, sallisi tuosta lauseesta nostettavan subjekti-NP:n pintasubjektikseen. Esimerkiksi seuraavat verbit voivat kyllä saada lausesubjektin, mutta ne eivät salli ko. nostosäännön soveltamista: *ihmetyttää, johtuu, käy ilmi, merkitsee, riittää, seuraa; on ilmeistä / varmaa / yhdentekevää*. Tälle rajoitukselle on yritetty etsiä semanttista syytä, ja yksi selitys on että mainitut verbit ovat faktiivisia (ks. Kiparsky ja Kiparsky). Tämä tarkoittaa sitä, että niiden komplementtilauseet muodostavat "saarekkeen" (island), josta ei voi nostaa yhtä konstituenttia pois. Seuraavien esimerkkien b-lauseet ovat tästä syystä epäkieliopillisia.

32. a Ihmetyttää, että Pekka rakastaa Liisaa.
 b * Pekka ihmetyttää rakastaa Liisaa.
33. a Tästä seuraa, että asia viivästyy.
 b * Tästä asia seuraa viivästyvän.

Kun selvitetään, päteekö NOSTO suomeen, ei siis edellytetäkään, että jokainen tietyt strukturaaliset edellytykset täyttävä verbi aiheuttaisi tuon säännön soveltumisen. Kyseessä on lausesubjektin saavien verbien alaryhmä. Seuraavat lauseet voitaisiin väittää johdetun soveltamalla NOSTOa.

34. Pojat alkavat laulaa.
 35. Pihalla näyttää juoksevan poikia.
 36. Täällä satutaan syömään omena.
 37. Liisalla taitaa olla auto.
 38. Suomessa kuuluu joutuvan saunaan.

Nämä esimerkit antavat aihetta seuraaviin huomautuksiin. Ensinnäkin kannattaa mainita, että verbi *alkaa* on kaksiselitteinen, tai toisin sanoen on olemassa kaksi eri verbiä *alkaa*. Toinen niistä on *ryhtyä*-verbin synonyymi: se saa henkilösobjektin ja lauseobjektin. Tämän *alkaa*-verbin kanssa esimerkiksi eksistentiaalilause on mahdollon, koska siinä ei ole, kuten edellä on esitetty, johdon tässä vaiheessa enää subjektia:

39. a * Pihalla ryhtyy juoksemaan poikia.
 b * Ryhtyy satamaan.
 c * Ryhtyy tulemaan kevät.

Toinen *alkaa*-verbi taas saa lausesubjektin, mikä mahdollistaa eksistentiaalilauseet komplementtina:

40. a Pihalla alkaa juosta poikia.
 b Alkaa sataa.
 c Alkaa tulla kevät.

Lauseissa (35) — (38) voisi kuvitella lokaali-ilmauksen nostetun koko jakson alkuun samalla säännöllä, kuin millä subjekti on nostettu lauseessa (34). Tällöin on kuitenkin käytetty termiä NOSTO varsin löyhästi. Senhän tulisi olla pelkästään subjektia liikuttava sääntö. Todennäköisempi selitys näille virkkeen alkuun siirretyille

konstituenteille on, että ne on kuljettanut paljon myöhempi siirto-
transformaatio, joka ei vaikuta komplementtilauseen sisäiseen ra-
kenteeseen sitä eikä tätä. Se transformaatio liittyy toiseen suomen
kielen yleisperiaatteeseen: ei verbialkuisia väitelauseita.

Lauseesta (35) näkyy se ilmeisen kiistattomasti hyväksytty
seikka, että suomessa on myös kaksi *näyttää*-verbiä. Toinen saa hen-
kilösubjektin kuten lauseessa 41, toinen lausesubjektin, kuten on laita
lauseissa (35) sekä (42).

41. Poika näyttää kieltään.
42. a Poika näyttää olevan vilustunut.
b Poika näyttää sairaalta.

Lause (36) havainnollistaa hyvin NOSTOn pakollisuutta. Infi-
nitiivillä ei suomessa ole passiivia, *sattuu*-verbi taas on 1-paikkainen
eli saa vain lausesubjektin. Passiivinen subjektiaines on siis nostettu
syö-verbin subjektin paikalta *sattuu*-verbin subjektiksi. Kiintoisaa
on, että silloinkin kun passiivi voisi jäädä upotettuun lauseeseen
(kun kyseessä on partisiippirakenne), puhekieli pyrkii kopioimaan
sen redundantisti matriisilauseeseen: lause (43 a) on vähemmän luon-
teva ja puhekielenomainen kuin lause (43 b).

43. a Täällä näkyy juhlistavan.
b Täällä näyttää juhlistavan.

Kuten esimerkeistä (34)—(38) näkyy, NOSTOn soveltamisen
jälkeen ei ratkea mitenkään automaattisesti, millaisen ei-finiittisen
muodon komplementtilause saa. Suomessa on valittavana kolme vaih-
toehto: *ta*-infinitiivi, *ma*-infinitiivi sekä 1. partisiippi (*van* tai
neen). A-verbit ryhmittyvät näiden mukaan seuraavasti.

<i>ta</i> -infinitiivi	<i>ma</i> -infinitiivi	<i>partisiippi</i>
alkaa	lakkaa	kuuluu
mahtaa	rupeaa	näyttää
saattaa	sattuu	näkyy
taittaa	tuppaa	tuntuu
tahtoo (≠ haluaa)	joutaa	vaikuttaa
ehtii	ehtii	

Kahden ensimmäisen ryhmän välillä on vaikea havaita semanttista eroa. Kolmanteen ryhmään kuuluu vain havaitsemiseen liittyviä verbejä.

2.4. *Modaaleista*

Tällä hetkellä generatiivisessa semantiikassa lienee vallitsevana esittää modaaleista seuraavantapainen syntaktis-semanttinen tulkinta. Ensinnäkin modaaliverbeillä *voi* ja *täytyy* sekä ilmeisesti niiden varianteilla on ns. juuritulkinta. Modaalilla *voi* katsotaan olevan kolme juurimerkitystä: lause (44) on näin ollen kolmiselitteinen, ja sen synonyymeja ovat lauseet (45)—(47).

- 44. Pekka voi nostaa täyspakkauksen. =
- 45. Pekka pystyy nostamaan täyspakkauksen.
- 46. Pekka saa nostaa täyspakkauksen.
- 47. Pekan sopii nostaa täyspakkaus.

Voi siis olla kyse Pekan kyvystä (45), luvasta, jolloin lause on tulkittavissa deonttisesti⁵ permissiiviksi (46), taikka muuten vain käy päinsä, että Pekka nostaa pakkauksen. Kaikissa näissä tapauksissa *Pekkaa* voi pitää modaalin subjekti-NP:nä jo syvärakenteessa. Pintarakenteeseen päästään soveltamalla EKVIä.

Samanlainen juurimerkityksen kolmijako voidaan tehdä *täytyy*-verbistä. Lauseella (48) on synonyymeinaan lauseet (49) — (51).

- 48. Pekan täytyy nostaa täyspakkaus. =
- 49. Pekan on pakko nostaa täyspakkaus.
- 50. Pekan pitää nostaa täyspakkaus.
- 51. Pekka joutuu nostamaan täyspakkauksen.

Tässä voi olla ensinnäkin kyse siitä, että Pekalla on sisäinen pakko toimia mainitulla tavalla (49). Toiseksi voidaan todeta, että kyseessä on Pekan velvollisuus (50); tämä on deonttinen tulkinta. Kolmanneksi voi olla niin, että Pekka olosuhteiden pakosta nostaa

⁵ v. Wright (1957): "There are the deontic modes or modes of obligation. These are concepts such as the obligatory (that which we ought to do), the permitted (that which we are allowed to do), and the forbidden (that which we must not do)."

mainitun pakkauksen (51); tässä merkityksessä *täytyy*-verbin synonyymina suomessa on verbi *joutuu*. Nykysuomessa *täytyy*-verbi ei saa lainkaan nominatiivissa olevaa henkilösubjektia;⁶ kuviteltavissa kuitenkin on, että se on juurimerkityksessään kaksipaikkainen niin kuin *voi*-verbikin. Juurimerkitysten lisäksi näillä modaaleilla on toinenkin, ns. episteeminen tulkinta. Tämän tulkinnan mukaan lause (52) merkitsee samaa kuin esimerkkien (53) ja (54) parafrasit.

- 52. Pekka on voinut nostaa täyspakkauksen.
- 53. Pekka on saattanut nostaa täyspakkauksen.
- 54. Tietääkseni on mahdollista, että Pekka on nostanut täyspakkauksen.

Modaalin käyttäjän, puhujan tiedossa ei ole mitään, mikä pitäisi Pekan nostopuuhia mahdottomina; hänen kannaltaan on mahdollista, että Pekka on pakkauksensa nostanut. Samalla tavoin tulkitaan toinenkin modaali: Lauseella (55) on parafrasi, joka havainnollistaa tätä episteemistä merkitystä.

- 55. Pekan on täytynyt nostaa täyspakkaus.
- 56. Tietääkseni on välttämätöntä, että Pekka on nostanut täyspakkauksen.

Tässä on siis kyse puhujan päättelystä. Sen todistusaineiston perusteella, jota puhujalla on käytettävissään, näyttää välttämättömältä, että Pekka on nostanut täyspakkauksen.

Episteemisissä tapauksissa on syntaktinen analyysi kummankin modaalin suhteen sama: kyseessä on yksipaikkainen predikaatti, joka saa lausesubjektin. Kuten todettua, puhuja esittää jonkin proposition, jonka hänen mielestään pitäisi kaiken todennäköisyyden mukaan olla tosi taikka joka voisi olla tosi; hän ei esitä mitään lauseen subjektipersoonan voimisesta tai täytymisestä. Lähtömuoto on tämännäköinen:

⁶ Täytyy-verbin ja sille lähimerkityksisten verbien rektioiden historiallisesta kehityksestä tyypistä *mies sopii ampua* tyyppeihin *miehen sopii ampua* ja *mies sopii ampumaan* ks. Saukkonen (1965) s. 121—147.

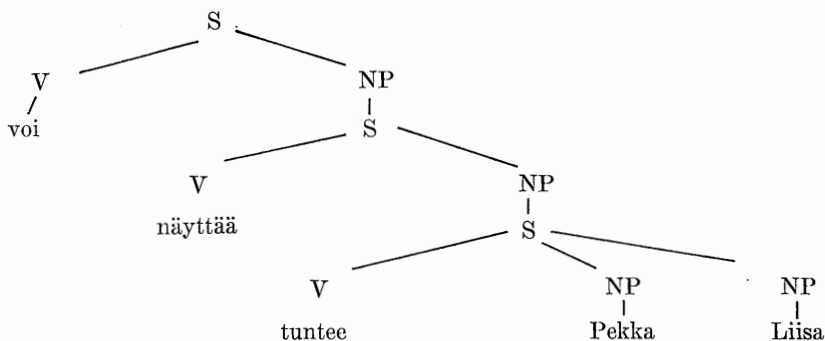
57. Voi [Pekka on nostanut täyspakkauksen]

NP S

Jotta päästäisiin pintarakenteeseen, tarvitaan NOSTOa, joka siirtää NP:n *Pekka* modaalin subjektiksi. Seuraava esimerkki havainnollistaa sen, että NOSTOa voidaan joutua soveltamaan useita kertoja peräkkäin, se on luonteeltaan syklikaalinen eli kierrossäntö: Lauseessa (58) sitä on täytynyt soveltaa kahdesti, koska vain alimmaiseksi upotetun lauseen verbi *tuntea* on sellainen, joka saa henkilösubjektin.

58. Pekka voi näyttää tuntevan Liisan.

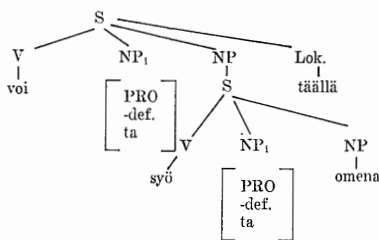
Tämän rakenteen voi kuvata seuraavalla puudiagrammilla:

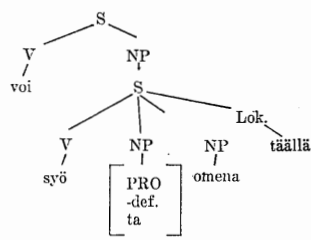
Modaalien mainittu monimerkityksisyys ei useinkaan aiheuta syntaktisia eroja yksinkertaisissa tapauksissa. Niinpä lause (59) voi olla tuloksena joko EKVI- tai NOSTO-säännön soveltamisesta. Edellisessä tapauksessa lähtömuotona on (59 a), jälkimmäisessä (59 b).

59. Täällä voidaan syödä omena.

59 a: juurimerkitys

59 b: episteeminen

Kaikki rakenteet eivät kuitenkaan ole tällä tavoin kaksiselitteisiä. Polyseemiudesta voi olla siis syntaktisia seurauksia pintarakenteseen saakka. Esimerkiksi sellainen geneerinen lause, josta puuttuu ilmi pantava pronomini pinnasta, sallii siihen liitetulle modaalille vain juuritulkinnan. Tästä syystä lauseille (60 a — b) esitetyt episteemiset parafraasit (61 a — b) ovat epäkieliopillisia.

60. a Siellä täytyy osata ruotsia.
 b Kesällä voi uida joka päivä.
61. a * Tietääkseni täytyy olla niin, että siellä osaa ruotsia.
 b * Tietääkseni saattaa olla niin, että kesällä ui joka päivä.

Syynä epäkieliopillisuuteen on ”kadonnutta henkilöä” koskeva rajoitus: se ei voi esiintyä missä tahansa komplementtilauseessa, paitsi jos se esiintyy myös matriisilauseen subjektina. Episteemisellä modaalilla taas, kuten todettiin, ei voi olla henkilösubjektia — siis matriisilauseessa ei ole kadonnutta henkilöä ja episteeminen tulkinta on mahdoton.

Tarkastellaan nyt, miten on eksistentiaalilauseiden laita näiden modaalien suhteen. Niissähän ei ole johdon tässä vaiheessa enää henkilösubjektia (vrt. ed.). Odotuksenmukaista olisi, että ainakin episteeminen tulkinta olisi mahdollinen, jos eksistentiaalilause on modaalin subjektina. Esimerkin (62) lauseet voidaan tosiaan tulkita episteemisesti:

62. a Pihalla voi juosta poikia.
 b Liisalla voi olla auto.

Mutta ilmeistä on, että näillä lauseilla on myös deonttinen, sallimista merkitsevä tulkinta:

63. a Pihalla saa juosta poikia.
 b Liisalla saa olla auto.

Sen sijaan *voi* ei näissä rakenteissa saa merkitystä ’pystyä’, mikä käy ilmi seuraavien lauseiden epäkieliopillisuudesta.

64. a * Pihalla pystyy juoksemaan poikia.
 b * Liisalla kykenee olemaan auto.

Näyttää siis siltä, että sisäisen kyvyn ollessa kyseessä lauseen täytyy olla nominatiivisubjektillinen. Deonttinen *voi*, samoin kuin

saa, edellyttää, että lauseessa ei ehkä syvärakenteessa olekaan subjekti-NP:tä vaan objekti-NP. Toinen tapa eritellä ja kuvata näitä hienohkoja semanttisia eroja on Postalin (mt.) esittämä verbien *permit* ja *allow* 'sallia' analyysi. Nämä verbit sisältävä rakenne on kaksiselitteinen sen mukaan, antaako puhuja tai "vallassaoleva henkilö" luvan toimia suoraan tekijälle vai jollekulle kolmannelle henkilölle (taikka esittääkö hän vain yleisen luvan).

"The core meaning of *allow* is neutral with respect to how the "permission" is expressed. ... An optionally associated assumption with RAISING triggered by *allow* is: the powerpossessing individual expresses his permission to the individual designated by the raised NP (s. 331)."

Fyysistä pystymistä merkitseväenä modaalilla ei ole tätä vaihtoehtoa. Koska NOSTO, kuten yleensäkin transformaatiot, eivät vaikuta lauseiden (totuusfunktionaaliseen) merkitykseen, Postal ehdottaa semanttiseksi lisämekanismiksi sellaista ratkaisua, että ko. sääntöön voisi valinnaisesti liittyä joitakin semanttisia oletuksia. Ero episteemisen ja deonttisenkin modaalin välille tulisi riippumaan tällaisten oletusten poissa- tai läsnäolosta. Ratkaisu tuntuu *ad hoc*-tyyppiseltä, toisin sanoen tilapäisratkaisulta. Nykyinen notaatio on toisaalta liian karkea pystyäkseen ilmentämään esimerkiksi tämän tyyppisiä semanttisia eroja. Ehkä on katsottava, että kyseessä on tilapäisratkaisu, samantapainen kuin olivat ns. sääntöpiirteet, joiden käyttö edelsi derivaationrajoituksia.⁷

Kalevi Wiik esittää (1972 s. 30), että *täytyy*-verbin tapauksessa tarvitaan NOSTOa, koska ko. verbi saa vain lausesubjektin:

täytyy [asia ratketa]
NP s

Tämä ratkaisu tuottaa hyviä pintarakenteita, mutta se herättää pari ongelmaa. Ensinnäkään se ei ole subjektintuottamissääntö, jollainen edellä kuvattu NOSTO on, vaan se tuottaa datiiivigenetiivin, jota Siro (1964, s. 97) sanoo agentiksi. NOSTO-säännön mahdollisuuksia on täten laajennettu. Mikäli tämä kuvaus hyväksytään, voi-

⁷ Ks. Postal (1972) s. 156.

daan todeta, että lauseessa (65 a) on sovellettu subjektinnostoa, lauseessa (65 b) ei, koska eksistentiaalilauseessa ei ole subjektia.⁸

65. a Poikien täytyy juosta pihalla.
b Pihalla täytyy juosta poikia.

Mutta, kuten aikaisemmin olen todennut, *täytyy*-verbillä on myös juuritulkinta, joka edellyttäisi semanttisesti, että jo lähtörakenteessa sillä olisi henkilösubjekti (tai -agentti). Tällöin kyseessä ei olisi NOSTO, vaan EKVI — joka muuten on ainoa mahdollinen adjektiivirakenteista:

66. a Poikien on hauska juosta pihalla.
b * Pihalla on hauska juosta poikia.

Mikä olisi sitten vaihtoehtoinen ratkaisu? Nähdäkseni se, että *täytyy*-verbin tapauksessa tarvittaisiin kaksi sääntöä, genetiivistäminen ja sitten toinen siirtosääntö, joka vie genetiivimuotoisen NP:n koko lauseen alkuun. Tämä sääntö soveltuu muihinkin henkilö-NP:ihin; ellei agenttia ole, se siirtää objektin:

67. Pojat täytyy tuoda pihalle.

Tässä vaihtoehdossa puolestaan on se ongelma, että nämä kaksi sääntöä yhdessä vaikuttaisivat upotetun lauseen lausemaisuuuden menetykseen. Näin ei lavenisi säännön ala, kuten edellisessä tapauksessa, vaan tulisi kolmas infiniittistämisen aihe.

Ennen kuin siirryn käsittelemään NOSTO-säännön toista puolta (subjektista objektiksi), puutun vielä lyhyesti toiseen *täytyy*-modaalin yhteydessä ilmenevään asymmetriaan. Kuten tunnettua (ja historiallisesti ymmärrettävää), siihen ei voi liittää passiivin päätettä. Koska nykysuomessa ei ole passiivin infinitiiviäkään, herää kysymys, ovatko passiivi-ilmaukset yllä mainittujen verbien yhteydessä mahdottomia. Kyseessä olisi ei-semanttinen tuotosrajoitus (output condition). On huomattava, että *voi*-modaalinkin ollessa kyseessä merkitysero geneerisen, kadonnutpersoonaisen lauseen ja passiivilauseen välillä on vähäinen, kuten esimerkiksi (60 a—b) huomaa.

⁸ Genetiivin hyväksymistä subjektin sijaksi on ehdottanut Saukkonen (1966).

68. Tässä laituksessa täytyy puhua englantia.
 69. a Tänään voi puhua suomea.
 b Tänään voidaan puhua suomea.

Tilanteen mukaan lauseissa (69 a — b) voidaan tarkoittaa aivan samalla tavoin rajattua henkilöjoukkoa, jonka suomenkielenkäytöstä on puhe. Jotta voisi sanoa, että niiden välillä mahdollisesti havaittava semanttinen ero olisi hävinnyt taikka että kaksi syntaktista pohjamuotoa tuottaisivat kumpikin tuloksen (68), olisi löydettävä esimerkkejä, joissa sekä passiivi että *täytyy*-verbi käyvät mutta *voi* ei käy yksikön kolmannessa persoonassa. Lievempi näyttö olisi, jos täytyy ja passiivi käyttäytyisivät yhdellä tapaa, *voi* toisella.⁹ Mikäli seuraavissa esimerkeissä b-lauseet ovat parempia kuin c-lauseet, esimerkit kelvannevat todisteiksi, sillä monikollinen predikaatiivi tai adverbiaali käy passiivissa ja *täytyy*-tapauksissa; geneerisissä ei.

70. a Täällä pysytellään terveinä.
 b Täällä täytyy pysytellä terveinä.
 c * Täällä voi pysytellä terveinä.
 d * Täällä pysyttelee terveinä.
71. a Monzasta palataan lähtökaupunkeihin.
 b Monzasta täytyy palata lähtökaupunkeihin.
 c „ ? voi palata
 d „ * palaa
72. a Hallituksen taholta { ilmoitetaan, onko syytä huoleen.
 b { täytyy ilmoittaa
 c { * voi ilmoittaa

Kun lauseessa on sellainen adverbiaali, joka rajaa mahdollisten tekijäin määrän, geneerinen kadonnut henkilö saa eri alan (scope) kuin passiivin ja *täytyy*-verbin agentti:

73. Kaikkialla maailmassa { pohditaan, mitä voitaisiin tehdä.
 „ { täytyy pohtia
 „ voi pohtia „

⁹ On huomattavaa, että ko. verbin parafrasi *on pakko* voidaan tulkita joko passiiviksi tai geneeriseksi (Luomi 1972).

74. Pääkirjoituksissa	$\left\{ \begin{array}{l} \text{esitetään hallituksenvastaisia mieli-} \\ \text{piteitä.} \\ \text{täytyy esittää} \\ \text{voi esittää} \end{array} \right.$	
”		”
75. Opettajakunnassa	$\left\{ \begin{array}{l} \text{käsitellään uutta koulujärjestystä.} \\ \text{täytyy käsitellä} \\ \text{voi käsitellä} \end{array} \right.$	
”		”

Passiivin päätteen poisjääminen modaalista aiheuttaa siis ainakin osittaista kaksiselitteisyyttä *täytyy*-verbin sisältämiin rakenteisiin.

3.1. Onko *NOSTO*a objektiksi suomessa?

Kohdassa 2.2 totesin, että jotkut 1-paikkaiset, lausesubjektin saavat verbit eivät salli infiniittistä komplementtia, vaan että-lause on niiden ainoa mahdollinen subjekti. Samaten on olemassa pieni ryhmä sellaisia 2-paikkaisia verbejä, jotka saavat objektikseen vain rakenteen *se että S*, eivät koskaan partisiippirakennetta. Seuravassa on kolme tällaista ryhmää:

häpeää	päättää	ehdottaa
katuu	säätää	määrittelee
kestää	valvoo	tarkoittaa
sietää		uhkaa
ottaa huomioon		merkitsee
” varteen		

Näistä ei muodostu mitään selviä semanttisia luokkia. Varsinkin ensimmäisestä ryhmästä on vaikea keksiä semanttista syytä siihen, miksi objektilause on säilytettävä ehjänä. *Määrätä* voi saada joko infiniitivirakenteen kuten *käskeä* tai *pyytää*, tai että-lauseen; mikä nämä erottaa säätämisestä ja valvomisesta, en osaa sanoa. Sanomisverbit voivat esiintyä partisiippirakenteen kera kahta poikkeusta lukuun ottamatta: *ehdottaa* ja *uhata*. Näiden suhteen saattaa kuitenkin esiintyä puhujakohtaisia eroja.

Partisiippirakenteita on käsitelty lauseopillisessa kirjallisuudessa jonkin verran. Ainakin kaksi avointa kysymystä kannattaa silti ottaa esiin: toinen on akkusatiiviobjektin vaihtelun ehdot ja toinen koskee partisiippirakenteen oletettua historiaa. Tutkimuksessaan suomen akkusatiiviobjektista Wiik päättyy seuraavanlaiseen loppuraporttiin:

kaisuun. Suomessa on akkusatiivisääntö, joka lisää objektina oleviin yksiköllisiin substantiiveihin ja adjektiiveihin *n*-päätteen, jos lauseessa on nominatiivisubjektia. Wiik esittää, että mainittu sääntö sijoittuu intersyklikaaliseksi eli kierrostenväliseksi. Sitä ennen sovelletaan infinitiivirakenteita tuottavia sääntöjä kuten EKVIä, SUFFIKSOINTIa, NOSTOa ja KARSINTAa (pruning), ja sen jälkeen partisiipinmuodostamissääntöjä, mm. NOSTOa, SUFFIKSOINTIa ja KARSINTAa. Nämä ryhmät erottuvat hänen mukaansa toisistaan siten, että "konjunktiot" *ta* (= I inf:n tunnus) ja *ma* (= III inf:n tunnus) ovat "heikkoja" ja saavat seuraavan lauseen oitis menettämään lausemaisutensa. Sen sijaan partisiipin merkki, konjunktio *A* on "vahva", se pysyttää partisiippirakenteen kauemmin lausemaisena kuin infinitiivin. Tämä oikean tuloksen tuottava, joskin teknisesti mielivaltainen ratkaisu tarvitaan, jotta saataisiin johdetuksi oikein seuraavat lauseparit:

76. a Miesten uskotaan ampuvan suden.
 b Miesten sallitaan ampua susi.
77. a Olettakaa pojan ampuvan karhun.
 b Käskekää pojan ampua karhu.

NP *miehet* lausetta (76 a) johdettaessa on vielä nominatiivissa, kun akkusatiivisääntöä sovelletaan, ja se nostetaan matriisilauseeseen vasta kun *susi* on akkusatiivissa. Sen sijaan NP *miehet* lauseessa (76 b) on jo siirretty matriisilauseeseen ennen akkusatiivisäännön soveltamista, jota sovellettaessa ei alemmassa lauseessa enää siis ole nominatiivisubjektia, ja *susi* jää ennalleen.

Intersyklikaalista sääntöä ei transformaatioteoriassa ole aikaisemmin esitetty: tähän saakka on tuntunut tarpeelliselta olettaa eräät säännöt kierroksia edeltäviksi, jotkin toiset (esim. siirtosäännöt) postsyklikaaliseksi eli kierrostenjälkeisiksi; kahden kierroksen käsite on tuntematon. Jotta tällaisen melko tuntuvan teoreettisen uudennuksen voi tehdä, siihen tarvittaisiin todistusaineistoa, joka on tästä suomen yksityistapauksesta riippumaton. Onko kahden kierroksen olettaminen ainoa ratkaisu siihen, että lausemaisuuksia tuntuu olevan eri asteita?

Jos lähdetään siitä, että suomessa ei ole NOSTO-sääntöä muuta kuin subjektista subjektiksi (Wiikillä on kaksi eri nostoa), tällöin infiniittistämisen on oltava NOSTOsta riippumaton. Tähän viitat-

tiin jo alussa, kohdassa 2.1. Tällöin ei kummassakaan lauseessa (76 a—b) olisi kyse NOSTOsta vaan genetiivistämisestä. Lauri Karttunen¹⁰ on ehdottanut Wiikin ratkaisuun vähäisen muutoksen, jonka ansiosta voidaan luopua mielivaltaisesta kahden kierroksen ajatuksesta. Wiik puhuu heikoista ja vahvoista subjekteista. Edellinen on mm. passiivin *ta*-pronominiaines, joka ei koskaan pääse leksikaaliseen itsenäiseksi NP:ksi, vaan suffiksoituu aina. Vain vahva subjekti (leksikaalinen NP) aiheuttaa akkusatiivisäännön soveltumisen. Karttunen ehdottaa, että EKVI-säännön uhriksi joutuva alemman lauseen subjekti-NP olisi myös heikko eikä vaikuttaisi akkusatiivisutumiseen. Tällöin vasta matriisilauseen aktiivi- tai passiivimuoto ratkaisisi, tuleeko objektista päätteellinen vai ei. Vahvoja subjekteja olisivat paitsi leksikaaliset NP:t myös ”kadonneet henkilöt”. Sanotaanhan aina (78).

78. jos haluaa ampua suden, . . .

Tällä tavoin sääntö (79) pitää paikkansa myös yhdyslauseisiin:

79. Pidennä akkusatiivi, kun lauseessa on vahva subjekti-NP.

Hinta, joka tästä luonnollisen tuntuudesta ratkaisusta on maksettava, on kyllä sekin huomattava. Se nimittäin edellyttää, että sekä *täytyy*-verbin että *antaa* ja *sallii*-verbien rakenteet selittyvät EKVI-säännöllä, ts. seuraavissa lauseissa on sovellettu EKVIä:

80. a Miesten sallitaan ampua susi.

b Miesten täytyy ampua susi.

Tällaisessa ratkaisussa menetetään mahdollisuus esittää semanttisia eroja syntaktisin keinoin, kuten aikaisemmin olen jo todennut. EKVI ei tuntuisi myöskään käyvän niissä tapauksissa, joissa *sallii* ja *antaa* saavat lauseobjektin:

81. a Jumala sallii sataa.

b Mikko antoi pihalla juosta poikia.

Nämä eivät täytä EKVI:n soveltamisehtoja (oltava objekti-NP myös matriisilauseessa). Kolmas ratkaisu, ja historiallisesti helpoin

¹⁰ Luennolla huhtikuussa 1973.

perustella olisi se, että vain infinitiivirakenne syntyy soveltamalla NOSTO-sääntöä. Verbit *sallii*, *antaa* aiheuttavat NOSTOn samalla tavoin kuin 1-paikkainen verbi *täytyy*. Näiden rektioon kuuluu genetiivimuotoinen NP. Partisiippirakenne sen sijaan ei irrota yhtä jäsentään hallitsevan lauseen jäseneksi, vaan säilyttää enemmän lausemaisuuksiaan kuin nuo mainitut rakenteet. Siinä ei siis ole kyse NOSTOsta, toisin kuin Wiik väittää. Perustelen tätä tarkemmin viimeisessä luvussa.

3.2. Upotettuna nominaalilause

Jos upotettuna lauseena on ns. nominaalilause, suomessa on nykyään kolme vaihtoehtoista ilmausta tarjolla: että-lause, partisiippirakenne sekä translatiivin sisältävä rakenne. On tapauksia, jolloin näiden ilmausvaihtoehtojen välinen merkitysero on tuskin havaittavissa — näin on esim. lauseissa (82 a—c).

82. a Agnew väitti, että tiedot ovat perättömiä.
 b „ tietojen olevan perättömiä.
 c „ tietoja perättömiksi.

Tällaista synonymiaa ei kuitenkaan esiinny kaikkien verbien yhteydessä. Että-lause ja partisiippirakenne ovat synonyymisia; niiden ero on niin sanoakseni funktionaalinen.¹¹ Että-lauseen ja translatiivirakenteen ero taas alkaa nykysuomessa olla myös semanttinen. Seuraavassa yritän tavoittaa näitä osittain melko heiveröisiä semanttisia eroja, joiden voi katsoa kehittyneen kirjallisen yleissuomen kehittymisen myötä.

Vaikka translatiivirakennetta eivät kaikki luekaan ns. lauseenvastikkeiden joukkoon (vrt. Ikola 1971), esimerkki (82 c) on kuitenkin johdettava kaksi lausetta käsittävästä syvärakenteesta, sillä

¹¹ On operaatioita, joiden suhteen että-lause on ”saareke” (island) — joihin se siis ei sovellu. Partisiippirakenne ei toimi saarekkeen tavoin. Näitä ovat esim. kysymystransformaatio ja relatiivistaminen. Vertaa toisiinsa seuraavia lausepareja:

* Millainen tuntuu, että hän on?

Millainen hän tuntuu olevan?

Tekijä on käsitellyt aihetta, { * jonkalaista on luultu että hän väheksyy.
 { jonkalaista hänen on luultu väheksyvän.

väittää on verbi, joka vaatii lauseobjektin. Koko (82):n lähtömuoto on siis (82').

82'. Agnew väitti [tiedot perättömiä]

s

Tässä oletetaan, että kopulaa ei esiinny lähtörakenteessa, koska se on vailla omia semanttisia piirteitä. Vain jos tarvitaan morfeemia, johon modus-, tempus- tai kongruenssiaines voisi liittyä, *olla*-verbi pääsee pintaan, saa leksikaalisen ilmiön. Vain merkityksessä 'olla olemassa' verbi esiintyy syvärakenteessa.¹² Jos rakenteeseen (82') sovelletaan NOSTO-sääntöä, substantiivi *tiedot* päättyy hallitsevan verbin objektiksi. Upotettu lause menettää lausemaisuuksensa, sen predikaattiosaa muuttuu translatiiviin.

Mutta translatiivirakenteita, aivan kuten aikaisemmin infinitiivirakenteita, tuotetaan myös toista sääntöä, nimittäin EKVIä soveltaen. Niissä tapauksissa, joissa hallitsevan lauseen verbi saa konkreettisen objektin, tästä prosessista on kysymys:

83. a Jalka hierottiin terveeksi.

Mies joi lasinsa tyhjäksi.

Kitkijä oikaisi selkänsä suoraksi.

Kustaa Vaasa huudettiin kuninkaaksi.

Partio otettiin vangiksi.

b Lausun teidät tervetulleiksi.

Nimitän teidät yp. lehtoriksi.

Vihin tämän kirkon Jumalan temppeliksi.

Miestä kiitettiin / moitittiin strukturalistiksi.

Nämä verbit ovat suoritusta tai saavutusta ilmaisevia; ne eivät sen sijaan saa objektia, joka kuvaisi tilaa tai toimintaa. Näissä tapauksissa että-lause ei ole mahdollinen, ja EKVI-sääntöä on pakko soveltaa. b-ryhmän toimintaverbejä on Austinilta saadulla termillä alettu nimittää performatiivisiksi. Ne ovat verbejä, joiden avulla jokin toimenpide suoritetaan.¹³

¹² Vrt. esim. Lyons (1968). Borkin (1973) on sitä mieltä, että c-lauseen tapauksessa olisi kyse *olla*-verbin poistosta. Itse semanttisiin havaintoihin tämä ei vaikuta mitään; niinpä monet englannin ilmiöt ovat aivan paralleleja suomen vastaavien kanssa; nämä erot eivät ole kielikohtaisia.

¹³ *Lausuu* ja *julistaa* saanevat sittenkin lauseobjektin ja NOSTOn; *huutaa* voi selittyä kummalla tahansa tavalla.

Tämän luvun ensimmäinen esimerkki (82) osoitti, että esim. sanomisverbin yhteydessä molemmat rakenteet käyvät eikä merkityseroa ole havaittavissa. Samalla tavoin toimivia verbejä ovat siis *sanoo*, *mainitsee*, *osoittaa*, *päättelee*, *todistaa*, *tunnustaa*, kaikki semi- tai ei-faktiivisia.¹⁴ Toisin sanoen jos tällainen verbi esiintyy hallitsevassa lauseessa, upotettua lausetta ei edellytetä todeksi. Voihan väittää tai päätellä mitä tahansa ilman että väitettä tarvitsee edellyttää todeksi. Mielestäni on tähdentämisen arvoista, että juuri ei-faktiivisilla verbeillä on kumpikin mahdollisuus. Mahdollisena vivahderona voisi nähdä sen, että translatiivirakenteella on selvemmin henkilökohtaisen oikun sävy kuin että-lauseella:

84. Sanoin häntä maisteriksi, vaikka tiesin, ettei hän ollut edes kandidaatti.

On kuitenkin joitakin sanomisverbejä, jotka vaativat objektikseen ehjän proposition. Nämä verbit ovat faktiivisia, siis ne edellyttävät että-lauseen todeksi ja esittävät jonkin kommentin ao. lauseesta:

85. a (?) Myönnän asian päivänselväksi.

b * Syytetty kielsi Pekan veljekseen.

c * Puhuja korosti marxilaisuuden keskeneräiseksi teoriaksi.

Tässä suhteessa verbit ovat samanlaisia kuin edellä kohdassa 3.1 mainitut emotiiviset faktiiviverbit *häpeää*, *harmittelee*, *katuu*, jotka eivät myöskään voi saada objektikseen muuta kuin ehjän että-lauseen.

Olen nyt tarkastellut toimintaverbejä ja sanomisverbejä. Seuraavaksi ryhmäksi otan tahdonilmausverbit, joita ovat esimerkiksi seuraavat.

<i>optatiivisia</i>	<i>imperatiivisia</i>
haluaa	vaatii
tarvitsee	käskee
aikoo	neuvoo
toivoo	pyytää
odottaa	

¹⁴ Termiä ovat ensinnä käyttäneet Paul ja Carol Kiparsky (1970). Sitä ei pidä sekoittaa meillä vanhastaan käytettyyn teettoverbiin, faktitiiviin.

Tahdonilmausverbit voivat saada kummankin rakenteen objektikseen:

86. a Toivon, että olisit toverini.
 b Toivon sinua toverikseni.
87. a Kansalaiset haluavat, että hammashoito olisi ilmaista.
 b „ „ hammashoidon ilmaiseksi.
88. a Sorsa pyysi Grönbergiä sihteerikseen.
 b „ „ että Grönberg { olisi hänen sihteerinään.
 { tulisi hänen sihteerikseen.

Optatiivisen merkityksen sisältävät tahdonilmausverbit saavat vain hyvin harvoja translatiivirakenteita. Adjektiivituntuu mahdottomalta, kuten seuraavista esimerkeistä ilmenee.

89. a * Odotan kokousta hyödylliseksi.
 b * Mies toivoi minua lihavaksi.
 c * Haluan hänet avuliaaksi.

Translatiivirakenne tuntuu edellyttävän, että hallitsevan lauseen henkilösubjekti voisi verbin ilmaisemalla toiminnalla jotenkin vaikuttaa komplementtilauseen ilmaisemaan tulokseen; jostakin syystä on realistisempaa toivoa jonkin roolin muuttumista kuin muutosta laadussa. Mutta sellaisissakin tapauksissa, joissa kumpikin rakenne käy, merkitysero on näkyvässä:

90. a Haluan, että { olet vaimoni.
 { olisit
 b Haluan sinut vaimokseni.

b-lause vastaa merkitykseltään vain konditionaalivaihtoehtoa. Toinen verbiryhmä, imperatiivin parafraseiksi soveltuvat verbit, eivät myöskään voi saada mitä tahansa translatiivirakennetta, vaan ainoastaan toimintaa ilmaisevan:

91. a * Sorsa pyysi Grönbergiä demokraattiseksi.
 b * Isännöitsijä pyysi minua siistiksi.
 c * Locke ei vaadi ihmisiä yhtä varakkaiksi.

Näistä lauseista tulee kieliopillisia, jos niihin sijoitetaan olla-verbin infinitiivi näkyviin. Tässä saattaakin olla kyseessä kolmas olla-verbi, joka ei ole tyhjä kopula.

Siirryn nyt käsittelemään kognitio- eli aivotoimintaverbejä, joilla myös on kaksi vaihtoehtoista objektirakennetta. Seuraavassa tärkeimmät tällaiset verbit:

<i>ei-faktiivisia</i>	<i>faktiivisia</i>
ajattelee	tietää
kuvittelee	ymmärtää
luulee	unohtaa
uskoo	muistaa
pelkää	arvaa
epäilee	

Lauseet (95 a—b) voidaan katsoa synonyymisiksi siinä merkityksessä, että ne molemmat merkitsevät subjektipersonan yksityistä kuvitelmaa, jonka ei tarvitse pitää paikkaansa ulkoisessa todellisuudessa. Tämän lisäksi että-lauseella on nähdäkseni toinenkin tulkinta: subjekti pohdiskelee jotakin yleisesti hyväksyttyä tosiseikkaa.

92. a Ajattelen aurinkoa kuumaksi (= kuvittelen).
 b Ajattelen, että aurinko on kuuma (= 1. kuvittelen
 2. pohdin sitä)

Joskus merkitysero on vielä selvempi; tällöin translatiivirakenteeseen sisältyy merkitys, että ajattelemisella on vaikutusta lopputulokseen.

93. a Häntä ajatellaan tulevaksi presidentiksi (=suunnitellaan).
 b Ajatellaan, että hän on tuleva presidentti.

Jos että-lause ilmaisee ajattelemisen objektiivisen sisällön, ilman että korostetaan ajattelun subjektiivisuutta, translatiivirakenne ei käy. Lause (97 b) on tulkittavissa vain siten, että ajattelu on osoitettu jäljestäpäin virheelliseksi.

94. a Ajattelin surullisena, että mummo on viimeinen kamassi.
 b Ajattelin surullisena mummoa viimeiseksi kamassiksi.

Verbit *luulee* ja *uskoo* ovat ei-faktiivisia, ja niiden yhteydessä sekä lauseobjekti että translatiivirakenne ilmaisevat luulijan henkilökohtaista kantaa pikemminkin kuin mitään yleisesti pitävää totuutta. Niiden väliset käyttöerot ovat hienonhienoja; tässä voi hyvin vallita intuitioiden kirjavuuttakin. Joskus voi kyseessä olla pelkkä tuotosrajoitus:

95. a Luulin Tommia sinuksi.
b * Luulin, että Tommi oli sinä.¹⁵

Seuraavissa kysymyksissä on kuitenkin selvä painotusero: a-lauseet ilmaisevat kiinnostusta pikemminkin luulijaa kohtaan, b-lauseet luulemisen sisältöä kohtaan:

96. a Luuletko häntä viisaaksi?
b Luuletko, että hän on viisas?
97. a (?) Luuletko Kaisaa kyllästyneeksi mieheensä?
b Luuletko, että Kaisa on kyllästynyt mieheensä?

Edelleen kysymykseen, miksi joku on ollut poissa, todennäköisempi ja luontevampi vastaus on että-lause kuin translatiivirakenne.

98. a Miksi opettaja ei ollut tänään tunnilla?
b Luulen, että hän on sairas.
c (?) Luulen häntä sairaaksi.

Siirrymme nyt faktiivisiin aivotointaverbeihin. Taas suuri osa tapauksista on synonyymisia. Esimerkin (102) lauseiden välillä ei ole merkityseroa.

99. a Tiedetään, että hän on kunnan mies.
b Hänet tiedetään kunnan mieheksi.

Seuraavissa esimerkeissä sen sijaan kaikissa b-lauseet tuntuvat vanhahtavilta tai jopa luonnottomilta. Verbin faktiivisuudesta johdunee, että translatiivirakenne on useimmiten tarpeeton. Luontevimmillaan se on jonkinlaista henkilökohtaisen tiedon inventoimista (vrt. 106).

100. a Isä ei tiedä vielä, että olet maisteri.
b * Isä ei tiedä vielä sinua maisteriksi.
101. a Tietävätkö naapurit jo, että uusi automme on Volvo?
b „ * uuden automme Volvoksi?
102. a Tiedän, että se on lähes uskomatonta.
b ? Tiedän sen lähes uskomattomaksi.
103. Tiedän tiaisen linnuksi ja hauen kalaksi.

¹⁵ Minun kielikorvani mukaan tämä ei merkitse samaa kuin lause *Luulin, että Tommi olit sinä* (= Luulin Tommiksi sinua). Vrt. kuitenkin Ikola (1973).

Samantapaisesti käyttäytyy ainakin useiden ihmisten intuitioiden mukaan *ymmärtää*-verbi. b-lauseet ovat väistymässä ja a-lauseet käymässä ainoiksi mahdollisiksi.

104. a Koira ymmärsi, että ruoka on valmista.
 b Koira ymmärsi ruoan valmiiksi.
105. a Etkö vihdoin ymmärrä, että seitikki on myrkyllinen?
 b „ * seitikkiä myrkylliseksi?

Luontevammilta tuntuvat sellaiset translatiivirakenteet, joissa subjektiosana on abstraktinen substantiivi tai jotka ovat määritelmän luonteisia:

106. a Pariskunta ymmärsi avioeron välttämättömäksi.
 b Lapsi ymmärtää tuolin huonekaluksi.

Selvin merkitysero rakenteiden välillä on verbin *unohtaa* objektina, kuten seuraavista esimerkeistä ilmennee.

107. a Puhuja unohti, että äännelait ovat poikkeuksettomia.
 b Puhuja unohti äännelait poikkeuksettomiksi.
108. a Lääkäri unohti, että hänen lempipotilaansa oli viimeinen.
 b Lääkäri unohti lempipotilaansa viimeiseksi.

b-tapauksissa verbi *unohtaa* on implikatiivinen,¹⁶ unohtamisesta seuraa, että äännelait jäävät poikkeuksettomiksi ja potilas viimeiseksi. Että-lauseiden totuus taas on riippumaton *unohtaa*-verbistä; se edellyttää että-lauseen todeksi. Aivan rinnakkainen on suhde että-lauseen ja infinitiivirakenteen välillä:

109. a Unohdin, että kävin kaupassa.
 b Unohdin käydä kaupassa.

Nämä esimerkit osoittavat mielestäni sen oletuksen mahdolliseksi, että infinitiivi- ja translatiivirakenteet ovat "lausemaisuudeltaan" samanarvoiset.¹⁷

Viimeisenä tarkasteltavana ryhmänä ovat aistihavaintoa ilmai-

¹⁶ Nimitystä on ensinnä ehdottanut Karttunen (1970).

¹⁷ Lausemaisuuksien puuttuminen voidaan todeta pronominitestillä. Seuraavassa esimerkissä pronomini *sitä* viittaa nähdäkseni lauseeseen *Polisi väitti . . . : Polisi väitti miestä varkaaksi, mutta tämän vamo ei uskonut sitä.*

sevat verbit *näkee*, *kuulee*, *huomaa*, *tuntee*. Näistä kaksi ensimmäistä eivät tunnu luontevasti saavan translatiivirakennetta. Väittäisin seuraavien esimerkkien b-lauseita nykykielessä käymättömiksi.

110. a Hän ei nähnyt, että mies oli sairas / kyömynenäinen.
 b * Hän ei nähnyt miestä sairaaksi / kyömynenäiseksi.
111. a Näitkö, että tie on jo valmis?
 b * Näitkö tien jo valmiiksi?
112. a Kuulin, että naapurikylän asukkaat ovat pitkävihaisia.
 b * Kuulin naapurikylän asukkaat pitkävihaisiksi.
113. a En huomannut, että hänen hameensa oli liian pitkä.
 b * En huomannut hänen hamettaan liian pitkäksi.

Välitöntä aistihavaintoa ilmaisevat verbit, ellei niihin liity mitään lisävivahdetta, kuvaavat subjektipersonan tahdosta riippumatonta, passiivista tapahtumaa, johon ei liity mitään päättelyä tai muuta mutkikkaampaa aivotoimintaa. Sen sijaan lauseet (117 a—c) ilmaisevat, että havainnon yhteydessä on tehty subjektiivisia päätelmiä:

114. a Vasemmisto katsoi ratkaisun huonoksi.
 b Tunnen sydämeni vahvaksi.
 c Huomasin hänet järkeväksi ihmiseksi.

Tässä jaksossa olen käsitellyt verbejä, jotka saavat objektikseen *olla*-verbillisen rakenteen. Tarkastelin semanttisia eroja, joita on havaittavissa translatiivirakenteen ja toisaalta että-lauseen ynnä partisiippirakenteen välillä. Vaikka tilanne hieman vaihtelee ryhmä ryhmältä, yleisesti voidaan sanoa, että translatiivirakenne edellyttää suurempaa subjektiivisuutta, riippuvuutta subjektipersonan tahdosta tai kuvittelusta, että-lause ja partisiippirakenne taas esittävät asian subjektipersonan kokemuksesta riippumattomana. Jos pidämme kiinni siitä transformaatioteorian periaatteesta, että transformatiot eivät vaikuta merkitykseen, joudumme tämän NOSTO-säännön tapauksessa ymmälle. Se tuntuu aiheuttavan merkityksen muuttumisen johtaessaan upotetun lauseen sulautumiseen. Toinen vaihtoehto olisi, että lopullinen pintarakennekin vaikuttaisi merkitykseen.

Millä tavoin se tapahtuisi, sitä ei tämän päivän teoria pysty esittämään.¹⁸

3.3. NOSTO-säännön ala on rajoittunut nominaalilauseisiin suhteellisen hiljattain. Vanhan kirjasuomen esimerkit (Ojansuu 1909) osoittavat, että NOSTO subjektista objektiksi on ollut Agricolan aikaan tavallinen nykyistä partisiippirakennetta vastaavissa ilmauksissa:

115. a Ja eipe hen tachdo tiete / Minun sen olevan
 b hen neki heijet hädese soutauuan
 c silloin esken homaitan se tauara ia Jumalan Lahia poisoleua
 d Joca merkitze tuscat ia waijvat . . . io nyt lopuuan
 e leusin . . . Wartiat wlcona seisouan
 f ia cuuli heidhet ychten Campaleuan

Systeemi on ollut semanttisesti väljempi kuin nykysuomessa: esim. verbit *merkitsee*, *katuu*, *iloitsee*, *löytää* eivät enää saa partisiippirakennetta. Toisaalta tällöin ei ollut vielä tapahtunut partisiippi- ja translatiivirakenteiden tehtävien eriytymistä, sillä translatiivia esiintyy myös partisiipin päätteellä:

116. a Autuaxi he lausuuat sen Canssan
 b eij muistetan ensingen ollehexi
 c leusi temen Christusen iuri ilman syndi *syndynyxi ja elauan*

Viimeinen esimerkki, jossa rakenteet ovat jopa rinnasteisina, osoittaa parhaiten tilanteen selkiytymättömyyden. — Tämän jälkeen oletetaan tapahtuneen nostetun objektin uudelleen tulkitseminen genetiiviksi. Tämä tapahtui vain niissä tapauksissa, joissa ei ollut translatiivia. Muutoksen yhtenä taustatekijänä voi spekuloida olleen sen, että ilman genetiivistymistä samassa yhdylauseessa saattoi olla kolmekin samaa muotoa:

117. Miehet uskoivat koirat näkevän linnut.

Muotojen samanlaisuus estää partisiippia toimimasta juuri siinä tehtävässä, mihin se käy, toisin kuin että-lause. Sanajärjestyksestä ei käy muuttaminen ilman sekaannuksen vaaraa. Kysymyslauseista esimerkiksi tulee epäselviä:

¹⁸ Kolmas ja todennäköisin ratkaisu on esittää semanttiset erot syvärakenteissa: vain esimerkin (82) tapauksessa olisi kyse parafraseista.

117. b Mitkä miehet uskoivat näkevän linnut?

c Mitkä miehet uskoivat koirat näkevän?

Reinterpretaatiota on luultavasti tukenut syntaktisen joustavuuden tarve. Mutta sen jälkeen kun partisiippirakenteen subjekti oli tulkittu genetiiviksi, sen ei enää voinutkaan katsoa kuuluvan hallitsevan verbin rektioon. Mikään partisiippirakenteen osista ei siirry toisen lauseen jäseneksi. Muodostuu finiittilauseen ja sulautuneen rakenteen välimuoto, partisiippirakenne. Että-lauseesta se eroaa sanajärjestyksen joustavuuden suhteen; siitä puuttuu myös kongruenssi sekä mahdollisuus käyttää modusta. Sulautunein tyyppi infinitiivi- ja translatiivirakenne eroaa kahdesta muusta sikäli, että siltä puuttuu tempus ja lauseadverbiaalit. Kun partisiippi- ja translatiivirakenteet ovat erottuneet toisistaan morfologisesti, semanttinen eriytyminen on voinut alkaa.

KIRJALLISUUTTA

- Borkin, Ann (1973): *To be and not to be*. Papers from the 9th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society.
- Emonds, Joseph (1972): A reformulation of certain syntactic transformations. S. Peters (toim) *Goals in Linguistic Theory*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Hakulinen, Auli & Lauri Karttunen (1973): Missing Persons: On Generic Sentences in Finnish. Papers from the 9th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society.
- Hakulinen, Lauri (1968): Suomen kielen rakenne ja kehitys. Otava, Helsinki.
- Ikola, Osmo (1971): Lauseenvastikkeista ja upotetuista lauseista. *Sananjalka*, Turku.
- „ (1973): Subjekti vai predikaatiivi? Eräs lauseenjäsennyksen umpikuja. SUST 150.
- Karttunen, Lauri (1970): Implicative Verbs. *Language* 46:4.
- Kiparsky, Paul & Carol (1970): Fact. Bierwisch — Heidolph (toim.) *Recent Advances in Linguistics*. Mouton & Co. Haag.
- Luomi, Lea (1972): Henkilötekijäiset yksipersonaiset ilmaukset helsinkiläisten pappien saarnakielessä. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Lyons, John (1968): Introduction to theoretical linguistics. Cambridge University Press.
- Ojansuu, Heikki (1909): Mikael Agricolan kielestä. SKS, Helsinki.
- Penttilä, Aarni (1957): Suomen kielioppi. WSOY, Porvoo.

- Postal, Paul M. (1972): On Raising. Ilmestyy The M.I.T. Pressin kustantamana.
- Saukkonen, Pauli (1965): Itämerensuomalaisten kielten tulosjainfinitiivirakenteiden historiaa I, SKS, Helsinki.
- „ (1966): I. infinitiivin latiiivin lauseopillinen jäsenyminen. *Virittäjä*.
- Wiik, Kalevi (1972): Suomen akkusatiiviohjjehtin muoto. Turun yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja N:o 12.
- v. Wright, G. H. (1957): Logical Studies. Oxford University Press.

AULI HAKULINEN: *Semantic observations on complement clauses*

In this paper, three aspects of complementation are considered.

1. It has been suggested by Postal that Raising is a universal rule; i.e. it is a rule needed in the grammar of any natural language. EQUI and RAISING, then, would together account for the derivation of infinite complements. In the first section of the paper it is shown that Subject-to-Subject Raising is indeed a necessary rule in the grammar of Finnish. Sentences like *Poika taitaa olla oikeassa* and *Pojat näyttävät juoksevan pihalla* result from the application of this rule, as *taittaa* and *näyttää* are underlying 1-place predicates.

2. Some problems are caused by modal verbs like *voi* 'can' and *täytyy* 'must'. The fact that modals have both a root and an epistemic reading cannot be captured revealingly by a generative semantic description of their deep structure. Secondly, it seems that the rule Subject-to-Subject Raising has to include cases like *Asian täytyy ratketa*, that is, the Genitive must be viewed as one possible subject case.

3. The rule Subject-to-Object Raising is one of the more questionable proposals made by Postal; it is not accepted unhesitatingly even for English. In the last part of the paper an attempt is made to show that this kind of Raising was still common in Finnish four centuries ago, e.g. in sentences like *leusin... Wartiat wilona seisouan* and *Autuaxi he lausuuat sen Canssan*. When, in cases like the former, the Accusative (Wartiat) was later replaced by a genitive as a result of a re-analysis, it could no longer be seen as a constituent of the matrix clause on the surface, any more than the other parts of the complement clause. It remained a Genitive subject of the participial clause. Raising was then restricted to the latter type only, i.e. where the complement was a *be*-clause. This made it possible for a semantic differentiation to come about between a that-clause and its *be*-less equivalent, illustrated by examples like *Ajattelin, että mummo on viimeinen kamassi* vs. *Ajattelin mummoa viimeiseksi kamassiksi*.